

В. Г. Ярошук
аспірант Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України
(м. Київ)

УДК 349.6

ПРАВОВА ПРИРОДА ЕКОЛОГІЧНОГО РИЗИКУ

З урахуванням досягнень правової науки досліджуються правові аспекти екологічного ризику. Розглянуто його взаємозв'язок і співвідношення з таким поняттям як екологічна небезпека. Виділено юридичні характеристики екологічного ризику та запропоновано його дефініцію.

Ключові слова: екологічний ризик; екологічна безпека; рестриктик; екологічна небезпека; правові аспекти екологічного ризику.

Вся історія людського суспільства демонструє неухильний розвиток продуктивних сил, виникнення на базі досягнень науки новітніх технологій. З розвитком науково-технічного прогресу відбувається видозміна і ускладнення взаємин людського суспільства і навколишнього природного середовища. Рівень розвитку продуктивних сил в сучасний період став настільки високим, що є всі підстави стверджувати про визначальний вплив техногенної діяльності на стан навколишнього природного середовища. Ступінь цього впливу пов'язаний як із загальним обсягом виробництва і його структурою, так і з рівнем використання у промисловості небезпечних речовин, технологій та процесів. Тому перед суспільством гостро постала проблема забезпечення екологічної безпеки.

Загальноприйнятою доктринальною тезою є положення про те, що стрижнем концепції екологічної безпеки є теорія екологічного ризику. Як наслідок — розкриття змісту поняття екологічної безпеки є неможливим без дослідження правової природи екологічного ризику.

На сьогодні екологічний ризик як об'єктивно існуюче явище вивчається багатьма науками, у тому числі й правовою. Вивчення його правових аспектів дозволяє корелювати систему правових механізмів, створювати найбільш адекватну існуючим загрозам, гнучку, ефективну, економічно виважену, керовану ланку реалізації екологічних прав та інтересів людини і громадянина.

Особливий внесок у правовій науці України в дослідження екологічного ризику здійснили В. І. Андрейцев та М. О. Фролов. Окремі аспекти правової природи вищезазначеної юридичної категорії розкрили у своїх працях Г. І. Балюк, Л. О. Бондар, Ю. В. Власенко, Н. Л. Львіна, Ю. С. Шемшученко та інші.

Проте слід визнати, що у правовій доктрині до цих пір залишається дискусійним питання про його правову природу. Тому досить важливим є дослідження окремих правових аспектів екологічного ризику, що і ставиться за мету в цій статті.

Як відомо, екологічний ризик є різновидом більш широкої категорії ризику (франц. *risque*, італ. *risco* — ризик, небезпека, від пізнюлат. *risicare* — обгинати виступ). На сьогоднішній день, як справедливо зазначає Львіна Н.Л., існує певна доктринальна та законодавча невизначеність понять “ризик” взагалі та “екологічний ризик”, зокрема. Головною проблемою науково-правового визначення поняття “ризик” є його комплексний характер, адже зазначена категорія широко

використовується в різноманітних галузях права і детермінується в них по-різному [1].

Для прикладу, в “Юридичній енциклопедії” під ризиком у праві розуміється небезпечність виникнення не передбачуваних витрат очікуваного прибутку, доходу, майна, коштів у зв’язку з випадковою зміною умов економічної діяльності, несприятливими обставинами або дією непереборної сили; ступінь імовірності певної негативної події, яка може відбутися у певний час або за певних обставин, тобто можлива подія, поява якої має ймовірний і випадковий характер та зумовлює небажані наслідки для учасника відповідних правовідносин [2, с. 317–318].

Разом із цим вищевикладена дефініція не дає відповіді на питання, яким чином між собою співставляються поняття ризику та небезпеки, що є досить важливим при з’ясуванні правової природи екологічного ризику.

В еколого-правовій науці є декілька підходів до вирішення цієї проблеми. Зокрема існує думка, що поняття ризику структурно охоплюється поняттям небезпека.

Наприклад, Л. О. Бондар зазначає: “Істотною ознакою екологічного ризику є ймовірність настання екологічно небезпечних наслідків, в той час як екологічну небезпеку в загальних рисах ми визначили, як стан загроженості довкілля. Співвідношення цих визначень дає підстави до висновку, що екологічна небезпека включає в себе екологічний ризик: адже ризик — лише ймовірність настання негативного впливу на довкілля, в той час, як небезпека характеризується як проявленим, так і не проявленими загрозами для довкілля. Інакше кажучи, якщо екологічно небезпека проявлена, тобто негативні чинники вже справляють згубний вплив на довкілля — таке явище не охоплюється поняттям ризику, поза як ризик характеризує стан не проявленого негативного впливу на довкілля, тобто лише ймовірність такого впливу. Ймовірність настання вибуху на АЕС — ризик і небезпека одночасно, а негативний вплив наслідків вибуху на АЕС на довкілля — небезпека, але не ризик” [3, с. 43–44].

Іншими словами, згідно з вищезазначеною позицією відмінність між небезпекою та ризиком базується на прогнозуванні шкоди. Так, при небезпеці наука дає цілком чіткі дані проте, якої шкоди для людини і довкілля завдають ті або інші негативні чинники. При наявності ризику наука не дає чіткої відповіді на питання чи буде взагалі завдана шкода, які її розміри. Вона лише зазначає, що існує ймовірність настання шкоди певного розміру.

Очевидно, що за швидкого науково-технічного розвитку, всупереч усім очікуванням, більшість наукових знань мають своїм наслідками більше знань про те, що не можна знати, а отже більше незнання (наприклад, наукові знання про вплив на людину та довкілля генетично модифікованих організмів).

Тому в юридичній літературі поняття небезпеки та ризику досить часто розглядаються як субпідрядні категорії: екологічна небезпека характеризується тим, що екологічна шкода є чітко проявленою, а екологічний ризик тим, що шкода не проявлена, тобто існує лише ймовірність її наявності чи настання. Саме в такому розумінні розглядаються дані поняття у безпеко-правовій трирівневій моделі, яка включає в себе разом із небезпекою та ризиком ще одну правову категорію, а саме рестридик [4, с. 70].

Мова йде про рестридик, якщо припущення наявності чи настання шкоди ґрунтується на чистій спекуляції без фактичних на те підстав (можливо велика, але не проявлена шкода), якщо можливість її настання є досить невеликою (можливо велика, але значною мірою малоімовірна) і т. д. Придатним критерієм для розмежування рестридику та ризику, як зазначає Н. Харітопоулос, є практичні досягнення науки, тобто, рестридик означає ту міру ризику, за якої настання шкоди

на сьогодні “практично” виключається наукою [5, с. 8–9]. У цьому випадку, на нашу думку, при рестризику можливість настання чи наявності шкоди є теоретичною та малоймовірною, інакше кажучи, він являє собою ніщо інше як прийнятний ризик.

Таким чином, межа між ризиком та рестризику така ж нечітка, як і між безпекою та ризиком. Нарешті, розмежування цих трьох ступенів ґрунтується на нормативно-оціночному рівні.

Варто відмітити, що дана трьох рівнева модель не набула такого поширення у вітчизняній еколого-правовій науці як позиція, яка висловлена В. І. Андрейцевим стосовно співвідношення понять ризику та безпеки. Згідно з нею екологічний ризик є істотною ознакою екологічної безпеки або екологічно небезпечної діяльності, враховуючи, що він відбиває її об'єктивну сутність — вірогідність настання небезпеки [6, с. 37]. Ризик, як зазначає Ю. В. Власенко, завжди пов'язаний із можливістю заподіяння шкоди або усвідомлення виникнення подій у просторі та часі з небажаними наслідками. Ризик є кількісною величиною і визначається як добуток імовірності негативної події на величину можливої шкоди від неї [7, с. 55–56].

Аналогічне розуміння ризику закріплено в Законі України “Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності” [8], згідно із ст. 1 якого, ризик — це кількісна міра безпеки, що враховує ймовірність виникнення негативних наслідків від здійснення господарської діяльності та можливий розмір втрат від них. Разом із цим у ст. 1 Закону України “Про об'єкти підвищеної безпеки” [9] під ризиком розуміється ступінь імовірності певної негативної події, яка може відбутися в певний час або за певних обставин на території об'єкта підвищеної безпеки і/або за його межами.

Таким чином, на думку автора статті, ризик, у тому числі й екологічний, слід розглядати як кількісну міру безпеки, що враховує ймовірність настання негативних наслідків.

На відміну від загального поняття ризику, у законодавстві України відсутня дефініція екологічного ризику, що створює відповідні проблеми щодо розкриття його особливостей, які розмежували б екологічний ризик від інших видів ризику.

Поряд з цим, на теоретичному рівні виокремив такі характеристики екологічного ризику у своєму дисертаційному дослідженні М. О. Фролов [10], до яких він відніс:

а) антропоцентричну спрямованість (екологічний ризик є перш за все ризиком зниження якості навколишнього природного середовища, що справляє негативний вплив на життя та здоров'я людини);

б) поліваріантність форм походження (він проявляється як внаслідок природно-стихійних, так і техногенно-антропогенних загроз);

в) обмеженість можливості абсолютного його визначення, що обумовлено неможливістю повного вивчення проявів екологічних загроз;

г) кумулятивність (проявлення так званих “ефекту ланцюгової реакції” та “ефекту доміно”, за яких певний конкретний чинник екологічного ризику тягне за собою реалізацію цілої низки з інших екологічних ризиків, з множинністю негативних наслідків);

г) субституційність (він може проявитись через інші ризики природного та техногенного походження, що обумовлює настання екологічних інцидентів з наслідками технологічних, технічних порушень, правопорушень у галузі охорони праці тощо).

У зазначених вище юридичних характеристиках екологічного ризику чітко простежується антропоцентричний підхід М. О. Фрололова до регулювання

екологічних відносин. У даному випадку слід погодитись з думкою М. І. Васильєвої, яку наводить М. М. Бринчук. На думку останньої, “пріоритет збереження людини як біологічного виду не може забезпечуватися за рахунок інших об’єктів біосфери безмежно — в силу природної залежності екологічного благополуччя людини від здоров’я і стабільності самого довкілля. Відповідно, і правове регулювання не повинно бути занадто антропоцентричним” [11, с. 94].

Цілком очевидним є те, що компоненти біосфери і людина пов’язані між собою діалектичними зв’язками: з одного боку, охороняючи життя і здоров’я людини, ми охороняємо елементи біосфери, з іншого — охороняючи елементи біосфери, ми охороняємо життя і здоров’я людини.

Тому екологічному ризику, на думку автора статті, не притаманна антропоцентрична спрямованість. Він характеризується поліваріантністю форм походження, кумулятивністю, субституційністю та обмеженою можливістю абсолютного його визначення.

Таким чином, підсумовуючи викладене вище, можна стверджувати, що екологічний ризик — це кількісна міра екологічної небезпеки, яка враховує ймовірність настання негативних наслідків для життя і здоров’я людини та компонентів біосфери, і яка характеризується поліваріантністю форм походження, кумулятивністю, субституційністю та обмеженою можливістю абсолютного її визначення.

Список використаних джерел

1. *Гльїна, Н. Л.* Організаційно-правові засади забезпечення екологічної безпеки у плануванні та забудові міст України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 [Текст] / Гльїна Наталія Леонідівна. — К., 2008. — 170 арк.
2. *Нагребельний, В. П.* Ризик у праві [Текст] / В. П. Нагребельний, Е. С. Дмитренко, О. М. Костенко // Юридична енциклопедія / ред. кол. : Ю. С. Шемпученко (голова ред. кол.) та ін. — К. : Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 2003. — Т. 5. — С. 317–318.
3. *Бондар, Л. О.* Правові засади здійснення екологічно небезпечної діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 [Текст] / Бондар Ладимир Олександрович. — Одеса, 2001. — 206 арк.
4. Umweltrecht. Grundzüge des öffentlichen Umweltschutzrechts. — 5., völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage [Текст] / Von Dr. R. Sparwasser, Dr. R. Engel, Dr. A. Voßkuhle. — Heidelberg : C. F. Müller Verlag, 2003. — S. XLVIS + 1058.
5. Charitopoulos, N. Die Grundprinzipien des deutschen, europäischen und griechischen Umweltrechts: umweltpolitische Hintergründe und Zielsetzungen und ihr Verhältnis zueinander [Текст] / N. Charitopoulos. — Gießen, Univ., Diss., 2009. — S. 8–9.
6. *Андрейцев, В. І.* Право екологічної безпеки [Текст] : навч. та наук.-практ. посіб. / В. І. Андрейцев. — К. : Знання-Прес, 2002. — 332 с.
7. *Власенко, Ю. В.* Оптимізація законодавства України у сфері забезпечення екологічної безпеки [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Власенко Юлія Леонідівна. — К., 2009. — 236 арк.
8. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V [Текст] // ВВР. — 2007. — № 29 — Ст. 1001.
9. Про об’єкти підвищеної небезпеки : Закон України від 18.01.2001 р. № 2245-III [Текст] // ВВР. — 2001. — № 15 — Ст. 73.
10. *Фролов, М. О.* Правові аспекти екологічного ризику [Текст] : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 “Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсове право” / М. О. Фролов ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. — К., 2001. — 21 с.
11. *Бринчук, М. М.* 15 лет Конституции РФ в эколого-правовом контексте [Текст] / М. М. Бринчук // Государство и право. — 2008. — № 12. — С. 91–103.

Надійшла до редакції 26.06.2011

Ярошук В. Г. Правовая природа экологического риска

С учетом достижений правовой науки исследуются правовые аспекты экологического риска. Рассмотрена его взаимосвязь и соотношение с таким понятием как экологическая опасность. Выделены юридические характеристики экологического риска и предложена его дефиниция.

Ключевые слова: экологический риск; экологическая безопасность; рестрикс; экологическая опасность; правовые аспекты экологического риска.

Yaroshchuk, V. G. The Legal Nature of Environmental Risk

The article examines the legal aspects of the environmental risk including all its achievements. Also it considered the correlation of such term as ecological danger. The legal descriptions and definition of ecological risk were marked out in the article.

Key words: environmental risk; environmental safety; restrisk; environmental hazard; legal aspects of environmental risk.

